

Історія досліджень та сучасний стан мікобіоти м. Полтави

Беседіна І.С.

Полтавський державний педагогічний університет

імені В.Г. Короленка

Гриби відомі людям з давніх-давен, про що свідчать рукописи та наскельні малюнки. Слово “гриб” з’явилося в нашій мові в кінці XV на початку XVI століття і стосувалося спочатку таких грибів як білий, підосичник, печериця. У XVIII столітті назва остаточно закріпилася за цими організмами, і термін увійшов до словників. Від слова “мікос”, що в перекладі з грецької мови означає “печериця”, отримала свою назву наука про гриби – мікологія.

Перші згадки в літературі про гриби Полтавщини фіксуються ще з середини минулого століття (Монтрезор, 1886 р.)[9]. Планомірне ж вивчення мікобіоти розпочалося лише у 30-их роках минулого століття. Ці дослідження проводилися під керівництвом провідного спеціаліста – М.Я. Зерової[8], і вони стали поштовхом для розгортання робіт щодо вивчення мікобіоти окремих регіонів України. Так, у 30-40-х роках планомірне дослідження грибів – гастероміцетів Полтавщини – розпочав П.Є. Сосін [10]. Продовжив його справу у 40-60 роках Р.В. Ганжа, що вивчав агарикальні гриби лісів долини річки Ворскли [7]. У 60-х роках в околицях м. Полтави здійснювала збори грибів-макроміцетів А.С. Бухало [6], в 70-х роках в Диканському районі працював С.П. Вассер [11, 12]. У 90-х роках планомірне дослідження видового різноманіття грибів-макроміцетів Полтавщини (в межах Придніпровської низовини) продовжила І.С. Беседіна [3]. Завдяки багаторічній систематичній роботі науковців із дослідження мікобіоти в різних екосистемах на території Полтавської області був зібраний значний фактичний матеріал. Сучасний список видового складу грибів-макроміцетів області становить майже 700 видів. Серед установленого різноманіття мікобіоти більшість видів є малочисельними та такими, що рідко зустрічаються на Полтавщині та в Україні. Продовжується відкриття нових для регіону, України та для науки видів [7, 1, 2, 3].

За результатами оригінальних досліджень, проведених протягом 2006-2007 років у листяному лісі Розсошенського лісництва в околицях м. Полтави було виявлено 69 видів шапкових грибів. За результатами аналізу отриманих даних встановлено, що досліджена ділянка листяного лісу характеризується значним видовим різноманіттям шапкових грибів (види належать до 32 родів 12 родин 4 порядків класу Basidiomycetes). Більшість із них досить часто зустрічаються в листяних лісах і є звичайними для таких угруповань. Переважають представники порядків Agaricales (35 видів), серед родин виділяються Tricholomataceae (14) та Lepiotaceae, Russulaceae (по 9). Найбільш представленими видами є роди: Lepiota (7) та Amanita, Coprinus (по 6). Також під час досліджень була виявлена – *Muscena gypsea* (міцена гіпсово-біла) – новий для України вид – та вісім рідкісних видів шапкових грибів (15% від загальної кількості). Із них три види – нові для Лівобережного Лісостепу України: *Amanita muscaria* var. *formosa*, *Boletus rubellus* (моховик різнобарвний) та *Macrolepiota rhacodes* var. *hortensis*. Дуже рідкісним для України є *Hygrophorus chrysodon* (гігрофор золотистий) (дві знахідки), а для Полтавщини – *Lepiota mastoidea* (лепіота сосковидна), *Macrolepiota gracilentia* (гриб зонтик витончений) та *Amanita excelsa* (мухомор високий) (одне місцезнаходження).

Загальноновизнано, що зберегти будь-які види живих організмів без збереження їх місць існування в цілому неможливо. Внаслідок різних причин: зміни клімату в наслідок парникового ефекту, руйнування природних екотопів, вирубки лісів, розорювання степових ділянок, витоптування грибниць на луках худобою, дії кислотних дощів, надмірне навантаження з боку відпочиваючих у рекреаційних зонах міст області та ін. спостерігається у деяких видів грибів зменшення чисельності утворення плодових тіл, а деякі види – стають рідкісними. Тому на сторінки другого видання Червоної книги України (1996) потрапило 30 видів макроміцетів. Із них 9 видів відомі з території Полтавщини, в тому числі і *Amanita echinocephala* [*A. solitaria*] (мухомор колючоголовий). Він відомий на Полтавщині з єдиної знахідки Ганжі Р.В. (Парасоцький ліс, с. Михайлівка, Диканський р-н) [4]. Нами встановлене ще одне місце його

зростання – штучні насадження з дуба звичайного та клена гостролистого у південно-східній частині Розсошенського лісу (2.09.06) [5].

Гриби є невід’ємною частиною будь-якого біоценозу. Завдяки різним за способом живлення грибам у природних екосистемах забезпечується кругообіг речовин. З’ясуванню значимості цих організмів у штучних насадженнях зеленої зони міста Полтави були присвячені дослідження, проведені нами протягом весняно-осіннього періоду 2000-2005 років. Об’єктами досліджень стали шапкові гриби шести парків м. Полтави різних за площею насаджень (від 2 га до 135 га), віком дерев та ступенем доглянутості. Всього було виявлено 50 видів грибів, що представляли 26 родів 12 родин 5 порядків класу базидіоміцети. За результатами аналізу встановлено, що на видову різноманітність грибів впливає вік та породний склад насаджень. Чисельний видовий склад шапкових грибів спостерігається у парках, де збереглися старі за віком (60-100 р.) і різноманітні за видовим складом дерева – Полтавському міському парку (43 види), парку „Перемоги” (17) та ботанічному саду природничого факультету Полтавського педуніверситету (11). Незначне різноманіття шапкових грибів спостерігається у відносно молодих насадженнях парків „Сонячного” (5 видів), „Петровського” (3) та „Жовтневого” (2).

Екологічний аналіз показав, що серед виявлених видів є представники всіх основних екологічних груп грибів. Найбільшою кількістю видів представлена група мікоризних грибів – 20, сапрофітів виявлено – 16, ксилофітів – 13, а паразитів – 1 вид (опеньок осінній). Така різноманітність пов’язана з наявністю субстратів для живлення грибів. На ділянках парків, де зростали старі дерева дуба, берези та сосни (основних мікоризоутворюючих порід в природних екосистемах) були виявлені мікоризні гриби з родів: болет, сиройжка, свинуха, ентолома та мухомори. Наявність такої значної кількості шапкових грибів цієї екологічної групи в штучних насадженнях свідчить про те, що екосистема цих парків вже сформувалася і є більш стійкою до негативних впливів зовнішнього середовища. Цей висновок стосується парків «Полтавського міського» та «Перемога».

Очевидно, що кругообіг речовин у парках може підтримуватися природнім шляхом, і досліджені екосистеми мають нині певну стабільність.

Так, у старих парках є загущені ділянки, де багато сухих гілок, стовбури дерев мають різні ушкодження. Саме тут були виявлені ксилофіти з родів гнойовики, фламуліна, фоліота, плеврот, вольварієлла та шизофіл. Родючий ґрунт, добре угноєний на деяких ділянках, пояснює різноманіття гумусових сапрофітів з родів печериці, лепіоти та значної кількості плодових тіл опенька лугового.

У ході досліджень з'ясовувалась їстівна цінність виявлених видів грибів. З'ясовано, що в парках зростають 22 види їстівних грибів і 5 видів отруйних. До групи умовно їстівних та неїстівних належить по 6 видів, для 5 видів їстівна цінність не з'ясована. Небезпеку для людей можуть складати мухомори – червоний та пантерний. Однак, печериця рудіюча (отруйний вид) швидше і реально може спричинити отруєння тому, що зовні дуже схожа на інші їстівні печериці, з якими зростає поряд. Окремо треба зазначити, що свинуха тонка (а народі називається піддубнем) довгий час вважалася умовно їстівним видом, але сучасні дослідження встановили високу здатність її до накопичення важких металів, здатність синтезувати у плодових тілах різні речовини, що можуть призвести до отруєння. Така здатність з'являється у гриба під дією екологічних факторів (температури та вологості повітря, наявності деяких газів у ньому).

Отримані дані добре ілюструють роль грибів у природі. Тому парки м. Полтава можна і слід використовувати для проведення тематичних екскурсій, що пов'язані з вивченням екосистем, роллю різних організмів у них, а також для з'ясування питання „місця Людини” у сучасному оточуючому середовищі. З цією метою нами розроблені ряд мікологічних екскурсій [1,2,3] до зелених зон та парків м. Полтави.

Література

1. Беседіна І.С. нові та рідкісні види *Agaricus* Fr. emend. Kars. для мікобіоти України види // Укр. ботан. журн., 1992 – Т.49. – № 1. – С. 51-54.

2. Беседіна І.С., Ганжа Р.В. *Amanita olivaceobrunnea* sp. nov. – новий вид з України // Укр. ботан. журн., 1993а. – Т.50. – № 3. – С. 123-125.
3. Беседіна І.С. Агарикоїдні базидіоміцети Придніпровської низовини (в межах ЛЛС): Автореф. ... канд. біол. наук. – К; 1993 б.– 23 с.
4. Беседіна І.С. Незелені супутники рослин // Збережи, де стоїш, де живеш. По сторінках Червоної книги Полтавщини. Рослинний світ. – Полтава: Верстка, 1998. – С. 187-192.
5. Беседіна І.С., Журба Н.М. Нова знахідка рідкісного для України виду *Amanita echinoscephales* (Vitt.)Quel. // Проблеми відтворення та охорони біорізноманітності України // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава, 2007. – С. 80-81.
6. Бухало А.С. Микофлора лесов району середнього течення р. Ворсклы: Автореф. ... канд. біол. наук. – Киев; 1962. – 17 с.
7. Ганжа Р.В. К флоре грибів порядку Agaricales долини р. Ворсклы на Полтавщині: Автореф. ... канд. біол. наук. – Киев, 1962. – 11 с.
8. Зерова М.Я., Сосін П.Є. та інші. Базидіоміцети. – К.: Наукова думка, 1979. – 565 с. (Визначник грибів України. Т. 5.).
9. Монтрезор В. Обзорение растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1886. – Т. 8, вып. 1. – С.4-11, 40-45.
10. Сосін П.Є. Матеріали до флори Boletaceae України // Ботан. журн. АН УРСР. – 1946. – Т.3. – № 1. – С.64-70.
11. Флора грибів України. Агарикальні гриби / Вассер С.П. – Киев: Наук. думка, 1980. – 328 с.
12. Флора грибів України. Аманитальні гриби. / Вассер С.П. – Киев: Наукова думка, 1992. – 165 с.